

Magyar Zoltán

NÉPMONDÁK A FELSŐ-NYÁRÁD MENTÉN

E sorok írója a magyar nyelvterület sok más néprajzi tájegységén végzett folklórgyűjtések mellett bő másfél évtizede foglalkozik az erdélyi magyar mondahagyomány feltárásával. E recens gyűjtések eredményeit rögzítették mindazon táji monográfiák, melyek az utóbbi években jelentek meg (lásd: Gyimes, Kalotaszeg, Szilágyság, Alsó-Fehér megye, Kis-Küküllő mente, Bekecsalja, Úz völgye, Hunyad megye¹), illetve bár többnyire már lezárt gyűjtések, még publikálás, illetve feldolgozás előtt állnak (a két Homoród mente, Erdővidék, Mezőség, Fekete-Körös völgye, Erdélyi-Erdőhát, továbbá egyéb kistáji folklórgyűjtések). E terepmunka során a történeti Erdélyen belül igyekeztem minden egyes néprajzi tájegységre eljutni, a vizsgált műfaj jellegéből adódóan e tájakon lehetőleg minden magyarul lakta településen folklorisztikai leletmentést végezve. E tekintetben mindössze a Kárpát-medencén belül történeti és néprajzi szempontból külön nagytájként értelmezhető Székelyföld mondható kivételnek, ahol már számottevő folklórtörténeti előzmények (lásd Gyagyai József, Kakas Zoltán, Ráduly János, Zsidó Ferenc és Zsigmond Győző ez irányú munkásságát) felmentést adtak a földrajzilag teljes körű mondagyűjtések alól. A fent jelzett székelyföldi tájak mellett e nagytájon az utóbbi években már inkább földrajzilag szelektív, célzott mintavételre törekedtem, s e lokális „mélyfúrások” egyikét jelentette az a Nyárád felső folyása mentén végzett terepmunka, amelyre 2007 nyarán került sor.

A maroszeiki mondahagyomány feltárása e székely szék esetében is Orbán Balázs jeles művének megjelenésétől adatolható.² Orbán mintegy másfél száz évvel korábbi adataira magam is igyekeztem támaszkodni a gyűjtések megkezdésekor, míg azonban a Kis-Nyárád mentéről, azaz a Bekecsaljáról egész sor epikus folklórhagyományt közölt, a Felső-Nyárád mentéről mindössze alig néhányat.³ E sorok íróját is részint a recens bekecsaljai mondagyűjtések nem várt sikere indította arra, hogy e nevezetes, a Maroszeik „szent hegye”-ként is aposztrófált 1080 méter magas Bekecs északi és északkeleti tövében is gyűjtői kísérletet tegyen, másrészt inspirált az a vélelmezett

kontraszt, amely vallási okokból a Nyárád forrásvidékén fekvő katolikus települések népi kultúráját a túlnyomórészt református Bekecsaljától megkülönböztette és elválasztotta. S noha a kistáji mondarepertoárok tekintetében valóban fellelhető volt számos különbözőség, összességében mégis úgy tetszett, hogy a felekezeti eltérés csak a vallásos témájú narratívumok meglétében, illetve korlátozott mérvű elterjedésében mutatkozott meg, összességében azonban e két kistájon ugyanazon népi kultúrának mindössze árnyalatnyi különbségei jelentek meg. S bár elsősorban bármily meglepő, mégis igaz, hogy a Bekecs impozáns tömbje a hegy két oldalán élő székely népet a legutóbbi időkig inkább összekapcsolta, semmint elválasztotta (lásd a nyári szénamunkák, az erdőlés szerepét a paraszti gazdaságban, vagy mint háborús időkben a vidék népének legfőbb menedékhelyét).

A Nyárád mentén felfelé haladva a református és unitárius falvak füzére Búzaházánál törik meg, amely már felekezeti vegyes település, Búzaházán túl pedig színekatolikus vidék terül el, közkeletű néven a Szentföld (hasonló táji megnevezésre a Sóvidék északkeleti peremén és a Felső-Háromszéken is találni példát). A 2007 nyarán végzett terepmunka e maroszeiki Szentföld öt Nyárád menti településére (Deményháza, Mikháza, Nyárádköszvényes, Nyárádremete, Vármező) terjedt ki, és noha mennyiségileg nem túl nagyszabású, ám tematikailag változatos hagyományanyag feltárását eredményezte. S noha a gyűjtés e falvakban is elsősorban a történeti mondára és annak különféle alműfajaira fókuszált (legendák, kincsmondák, betyármondák stb.), mintegy mellékesen közel félszáz hiedelemszöveg is előkerült.

Az itt közreadott 85 kisepikai folklóralkotás sorában néhány kistáji specifikum is akad. Mint említettem, fő vonalakban e kistáji mondakorpusz sok hasonlóságot, számos esetben tematikai egyezést mutat a szomszédos Bekecsalja mondavilágával, s a különbözőségek is ennek az adottságnak a fényében értelmezendők. A Bekecs egyik határrészéhez (Veszély mezeje: 5–6.) fűződő, a tatárjárás korát megidéző mondák, vagy a vidék legnevezetesebb betyárjáról

¹ MAGYAR Zoltán 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009a, 2009b.

² ORBÁN Balázs 1870, IV.

³ Uo. 88, 92, 94–95.

(„kacsbetyárjáról”) szóló történet (42.) lényegében a Bekecsalján megismert repertoár kiegészítései. Hasonló tematikai egyezés a csak részben folklorizálódott történelmi emlékek, a bűn és bűnhődés típusú történetek és a hiedelemmondák többsége esetében is szembetűnő.

A legtöbb kistáji specifikum értelemszerűen a katolikus vallással szorosan összefüggő vallásos tárgyú narratívumok felbukkanása, illetve szembetűnően nagy száma. Noha a Nyárad mente a csíksomlyói kegyhelytől földrajzilag legtávolabb fekvő székelyföldi katolikus terület, a kegyhely legendái e tájon is elevenen élnek és különféle helyi variánsok formájában is gyűjthetők (17–24.). A Felső-Nyárad menti vallásos narratívumok sorában azonban figyelemre méltó lokális adaptációk is akadnak: ilyen már ama történeti mondái árnyalatot nyert történet is, miszerint a hitüket fegyverrel is megvédeni kész harcias menyecskék vitézségének köszönhetően maradt meg Nyáradköszvényes katolikusnak (4.),⁴ ilyen a reformáció korában Marosvásárhelyről Nyáradremetére menekített művészi gótikus feszület eredettörténete (25.), sőt egy vármezei adatközlőm még Szent György nevezetes hőstettét is családi szájhagyomány nyomán faluja határába lokalizálta. Ugyanezen adatközlőm, az 1916-as születésű, mély hitű Pataki Julianna osztotta meg velem színes és szemléletes vallásos álomlátásainak, látomásainak egész sorát (27–32.) – mely történetek azon túl, hogy a székelyföldi népi vallásosság archaikus mélyrétegeibe vezetnek, sok hasonlóságot mutatnak a lészpedi látóaszszony, Jánó Ilona eksztatikus élményelbeszéléseivel.⁵

Klasszikus vándortípust formál és lokális jellemzői által további színezetet nyer az a tatárjárás korabeli történet, amit deményházi adatközlőm a Bekecsaljára, a Nyáradselye és Nyáradmagyarós közötti Kati hegyese nevű hegy/határrész kapcsán mondott el (7.), és amely monda a szomszédos vidéken már feledésbe merült. Egy mondafabulát a vármezei Tündérvár kapcsán elmondott kincsmonda immáron Felső-Nyárad menti környezetbe lokalizált (47.). A nyáradremeteiek kirajzásából alakult Vármezőnek is nevet adó államalapítás korabeli erősségről természetesen már Orbán Balázs is említést tett,⁶ sőt egy,

a Rabsonné Parajd környéki mondájával analóg folklór-hagyományt is említett e romokkal kapcsolatban. A 2007-ben regisztrált mondatöredékek is egy másfél száz éve még teljesebb, kompakt helyi mondakört sejtetnek, sőt maga a tündér-hiedelemkör is néhány generációval ennek előtte még kifejezetten virulens lehetett e vidéken – mint azt a vármezei hagyományokon kívül a deményházi Tündérhíd epikus magyarázata is sejteti (59.).

A Felső-Nyárad menti mondakorpusz további karakteres egységét képezik mindazon, ördögökről szóló hiedelemtörténetek, mely hiedelemkör a szomszédos Bekecsalján csak nyomaiban került elő. A még létező hiedelemhátter és esztétikai megformáltság egyaránt élővé és szemléletesé teszi ezeket a szövegeket (61–64.), melyek között a kanapéban tartott ördögszolgákról, cylinderbe, frakkba öltözött, bulgakovi ihletettséggű gáláns úriemberről, illetve az öngyilkost segítő ördögökről egyaránt szó esik. Az erdélyi folklór egyik ritka és szemléletes survival szövegemléke az a narratívátípus, amely a gyermekek által játékból felakasztott és azokat sánta nyúl alakjában megcsaló ördögről szól (64.). Már Pesty Frigyes 1864-es helynévtára is e típus több előfordulását jelezte különféle beszélő határnevek kapcsán – mikházi adatközlőim is egy ottani határrész, a *Halóka* nevének eredettörténeteként mesélték el.

Nyáradköszvényesen a Székelyföld-szerzte színes szövegvariánsokban honos világvege-jövendöléseknek került elő egy további, kistáji környezetbe lokalizált emléke (78–79.), s miként a csángó és székelyföldi folklór szerves része lett mára, úgy e kistáj településein is nagy számban gyűjthetők a környező természeti táj – esetenként a lakott helyekre is bemelegkedő – lakóiról szóló elbeszélések. E többnyire igaz történetek sorában igazi folklórkuriózum, műfajilag leginkább állatmese a talpába szúródott tövistől megszabaduló medve hálájáról szóló deményházi történet (84.),⁷ és a Felső-Nyárad menti népi humorba enged betekintést az a gyűjtemény részeként közreadott hazugságmese (85.), amellyel e sorok írója környékbeli adatközlői mellett egy néhai deményházi mesemondó emléke előtt is tiszteleg.

⁴ A történet analógiáját többek között lásd az erdővidéki Barót-ról: (VESZELY Károly 1868, 3–4.)

⁵ KÓKA Rozália 2006.

⁶ ORBÁN Balázs 1870, IV, 94–95.

⁷ E narratívátípus a folklórgyűjtések tanúsága szerint a M ezőségen is ismert: a jeles ördögösfüzesi mesemondótól, Kisláposi Andrásztól e Felső-Nyárad menti gyűjtések évében jegyeztük fel.

Függelék

Történeti mondák

Mátyás király

1. Mátyás király egy nagyon ügyes ember vót. Szóval nem mutatta ő, hogy ki vót, ment a népek közé, ment a favágókhoz is, az uradalmakba, a nagyobb gazdákhöz. S vágták a métert, a tűzifát, ő is beállott oda favágónak. De a nevit reaírta a fákra, hogy: Mátyás, Mátyás. Aztán kijött, aki őket rendezte, összeszidta nagyorrú parasztnak, mindennek, s megszidta. Mikor osztán vége lett mindennek, akkor elment, s felkereste mint király. Hogy hogy s mint vadnak? S ide is elment. S no: há hogy vannak? A gazdatiszt eléállt minden boldogsággal. S:

– Ezt a sok fát hogy rakták?

Na azt mondja:

– Eztet bontsák meg, hogy milyen!

Hát a fa бүтүйре rá vót írva, hogy: Mátyás, Mátyás. Na aztán mondta, hogy:

– Én vagyok az a nagyorrú Mátyás, akit úgy megszidott, hogy nem jól dógoztam!

S osztán ennyit hallottam róla. Mindenütt azér jó vót, mer ő az igazságot szerette. (Nyárádremete)

2. Annyit tudok róla, hogy mikor az embereket befogták, hogy szántsanak. S ment, s magát tette egy parasztembernek. S ahogy szántottak, már nem tudom, melyik ország vót, vótak négerék is. Ott erősen verték az embereket, hogy húzták az ekét. S nem bírták húzni. S aszongya neki a gazda, ütötték, mint az állatot. S mondta:

– Mért vered ezeket az embereket s mért kínozod?

– Hát te ki vagy itt?

Aszongya:

– Meglátod mindjárt! – aszongya az embereknek – Gyertek ki onné!

Kijöttek, osztán félreállította őket, s beállította az embert oda. Osztán nem kellett többet, hogy szántson, hanem megmondta, hogy ki ő. S akkor csinálta a fényképeket Mátyás király rólok, s azóta van minden háznál fényképe, s azóta nem kínozzák az embereket. (Vármező)

Kinizsi Pál

3. Kinizsi Pál vót az, hogy a két törököt a kezibe fogta s egyet a szájába, s úgy táncolt.

S osztán a király – nem Mátyás vót a király akkor, hanem más vót – kért egy pohár vizet, s a malomkövön vitte a pohárral a vizet. Na de hát az is meg kellett haljon, mint más. (Nyárádremete)

Hogyan maradt meg Nyárádköszvényes katolikusnak?

4. A reformátusok el akarták foglalni a nyárádköszvényesi templomot, s prédikátorokat küldtek ide is. A nyárádköszvényesi asszonyoknak azonban nem tetszett a prédikátorok beszéde, és aztán lapáttal, seprűvel kiverték őket onnan. Így megmaradt katolikusnak Nyárádköszvényes. (Nyárádköszvényes)

A tatárjárás kora

Veszély mezeje

5. Van egy Vészmezeje. Azért kapta a nevét, mert annak idején a tatárok elől oda menekültek, oda mentek el a nyárádköszvényesi lakosok s a környékbeliek. És ott a tatárok őket elkapták és kinyírták. Aki ott vót, mindenkit kinyírtak. Ez a legenda. (Nyárádköszvényes)

6. Hát én a Veszély mezejét, amikor vót a tatárjárás, akkor felvonultak innen a bekecsalji falukból az emberek, inkább

az idősebb férfiak és nők, gyerekek. Mer ottan vót valamikor nagyon rég egy ilyen tengerszem, amelyik olyan zombékos, sásas, mocsaras hely vót, és annak a körzetje, annak a zombékos helynek az olyan vót, hogy ott ha valaki elment, az ottan menthetetlenül elsüllyedett. Egy olyan lápos valami vót. És annak a körzetje egy olyan sűrű bozótos hely vót, ahol meg tudtak húzódni a menekültek, s a fiatalabbak elmentek az ellenséggel harcolni. S valaki áruló került, aki elárulta a tatároknak, hogy ottan mennyi ember össze van gyűlve, elmenekülve. És a tatárok ottan rajtuk ütöttek. Egy részit már ottan lemészárolták, a többieket összekötözték és hurcolták egészen, ahol van a Tatárhágó helyi megnevezésű hegy. Addig hurcolták, és akkor érték utol, mert valaki tudatta a hozzátartozókkal, hogy milyen nagy baj történt, s ott utóltértek. És nagy harc tört ki a tatárok és az itteni magyarság között, ott sokat lemészároltak a tatárokból, persze a helybeliek közül is, de vissza tudták szerezni. S erről kapta a Veszély mezejét, hogy ottan nagy veszély történt valamikor. (Deményháza)

Kati hegyese

7. Ottan megint van Selye s Magyarós között, ahogy megyünk le, van a Kati hegyese. Egy olyan szénabuglya szerűkinézetű hegy. És az a legenda fűződik hozzá, hogy ugyancsak valamikor a tatárjárás idején ott elbújtak az emberek, csináltak maguknak földbevéjt búvóhelyet, s ki vótak már fogyva az élelemből. Az utolsó lisztet összekotorták, és vót egy talpraesett asszony, akit Katinak hívtak. És süttöt belőle egy nagy palacsintaszerűségű tésztakelmét, mert úgy képzelték, az ellenség, hogy ott ki fogják tudni éheztetni, és akkor kénytelenek lesznek előjönni az óvóhelyükről. S hogy megmutassák, hogy ők mennyire bőven vannak az ételükbe, felkímutatták, egy karóra feltűzték azt a nagy kenyérlisztből sült tésztapalacsintát, és azzal mutatták, hogy ők mennyire bőven vannak az ételbe, és nem fognak félni a kiéheztetéstől. S így az ellenség azt hitte: na, ezeknek ténleg van bőven ételük. S erről a tettjiről nevezték el azt a hegyet Kati hegyessének. (Deményháza)

Történelmi emlékek

Trajánusz útja

8. Itten a Mikháza és a deményházi rész között, ezt úgy is hívják... Búzaházától Mikháza felé van ilyen kövezett szekerút. Ottan a mezőről járnak. S azt az utat hívják Trajánusz útjának. S Mikháza és Deményháza között ott van egy olyan térség, ahol valamikor állítólag Trajánusz vára vót. (Deményháza)

A régi faluhely

9. Deményháza, van itt szembe velünk a hegy, és annak az alján feküdt s lennébb. Búzaháza s Deményháza közt. Vataházának hívták azt a falut. S aztán a tatárok széjjelverték, leöldösték az embereket, s akkor a lakosok Márkodba, Búzaházára s Deményházára menekültek. Így osztán felszámolódott komplett az a falu. (Deményháza)

10. Valamikor kint vót Nyárádköszvényes, kinn ott, ahol van a papilak, és még azon kívül. A temetőn kívül. És akkor egy tűzvész tönkretette a falut, és akkor beköltözött a Nyárád mellé, hogy legyen víz. (Nyárádköszvényes)

11. Az bizonyított dolog, hogy a mikházi templom az valamikor a Bekecsen túli részen volt, egy ilyen kápolnaszerűség, ott volt felépítve először. S Selye, a falu maga sem ott vót, ahol most van, hanem sokkal kinnébb, a Bekecs alatt. (Deményháza)

Szerzetesek emléke

12. Visszatérve Selyére, ott megint van egy helyiség, Barátútjának hívják, és van a Barátút mellett egy rész, ami ugyan-csak ezt a nevet kapta. Valamikor ez a kápolna, amiről beszéltem, ferencesek birtokolták, és ott vót, a barátok ott szoktak menni Szováta és a kápolnájuk között, azt az útszakaszt használták, Barátok útja erről kapta a nevét. (Deményháza)

13. S akkor aztán vótak itt, laktak itt barátok. Az má az édesanyám idejibe, most édesanyám volna százharminc éves. Ő is mondta, ő is az öregektől hallotta, az ő szüleitől. Ahogy kanyarodik az út fel, ott van a csorgó. Azt a barátok csinálták. Azt úgy is hívják, hogy Barátok csorgója. (Vármező)

Kivégzőhelyek emléke

14. Van Akasztófabérce. Az Akasztófabérce az minden bizonnyal arra utal, hogy valamikor, amikor nagyon könnyen akasztottak egy lopásért is, itt is megvót ez a büntetőeszköz. A falu északi oldalában egy magaslatra helyezték azt az akasztófát. (Nyárádremete)

15. Van egy ilyen hely, ahogy megyünk fel Remete felé bal kézre. Úgy hívják azt a helyet, hogy Akasztó. Hogy valamikor ott kivégzések lehetettek. (Deményháza)

A vérvád

16. Aztán mondtak olyanokat is, már nagyobbacska vótam, sokan mentek szógáni nálunk, egész Budapestig mentek szógáni. S aztán mondtak olyanokat, hogy a zsidók, szóval üzlethelyiségük vót, s akit kiszemeltek maguknak, hogy azt áldozatul akarták fogni – vót olyan lappancs a padlózatba beépítve, hogy csak úgy, ha felületesen ránézett, azt nem lehetett észrevenni. Egy olyan forgólappancs vót, hogy ha rálépett, akkor oda beesett egy mélységbe, s ott megölték, s a vériből aztán... nem tudom, ők azzal keresztelkedtek, valami ilyesmit hallottam. (Deményháza)

Legendák*A csíksomlyói kegyhely legendái**A csíksomlyói kegyeszobor*

17. Egy összeütközés vót... Csíksomlyóban csak a Mária szobrát tudták megmenteni. Ott nem messze van egy tós hely, s oda rejtették el a Mária szobrát s ezt a keresztet is, amelyik nálunk van. (Nyárádremete)

18. Csíkban vót, mondta Venczel [Venczel Lajos] pap bácsinak az édesanyja, hogy a Mária-szoborba így belevágták a kardot vagy mit, hogy el akarták pusztítani, s nem tudták a tatárjáráskor. A törökök. (Nyárádremete)

19. Elvitték a tatárok, s lándzsával sértették meg az arcát Máriának. (Deményháza)

20. A tatárok elmöntenek, s Máriának a szobrát, nézze meg, összetörték az arcát Jézusnak és Máriának. Olyan szobrász nincs, hogy bécsinálja, dobja le [a festéket]. (Nyárádköszvényes)

A könnyező Mária szobor

21. Így hallottam, hogy mondták, hogy könnyezik a szeme. S akkor azt állították, ha Máriának a szeme könnyezik, akkor veszély fog jönni a népre. Mert mondták, a 14-es háború mikor megkezdődött, akkor is, s a 44-eskor is, s most a 89-es forradalomkor is, így mondták, könnyezett a Máriának a szeme. (Deményháza)

22. Mondta egy öregasszon, nem vót öreg: „Ó, te Juliska, ha egyszer elmennél Csíkba, mindig mennél!” Mentem is, amíg tudtam. S aszondta: mikor menyen bé a templomba a nép, akkor mosolyog [Szűz Mária szobra]. S mikor jön ki, hull a könnye. (Vármező)

A segítő Szűzanya

23. Azt mondták, sokan mondták, hogy gyalog megtették, betegen s gyalog azt a hosszú útát oda a csíksomlyói búcsúra, s mire hazajötték, helyre voltak jöve. Az segít meg, a Szűzanya. (Nyárádremete)

Az isteni büntetés

24. Vót, nem is rég, két fiatalember, még katonák nem vótak, nem mondom a neveket. Hogy mentünk Csíkba a búcsúra. S így tette a lábát az ajtóba, s állott ott. S olyan csunyákat mondott, ahogy mentünk, hogy a sofőr megállott, s aszondta: ha nem hallgatnak, rögtön szálljanak le. Marha drasztikus beszéd az. S akkor a Szűzanyáról mondott csunyát. S az ősszel úgy megverte a Jóisten, hogy mind a kettő, nem egyszerre haltak meg, de mind a kettő szerencsétlen halállal. Egyik a vonatról esett le, a másikat meg traktor ütötte el. Megverte a Jóisten. (Vármező)

A nyárádremetei fészület

25. Itt arról beszéltek a régi öregek, például a remetei templomban van az a kereszt. Hogy egy öreg bácsi, öreg remete bácsi kapta meg, arról is nevezték ezt a falut Remetének. A törökök elhurcolták; a világon csak két olyan kereszt vót. S a törökök elhurcolták Vásárhelyre. Eldobták valami szemébe vagy mit tudom én, hova. S az az öreg bácsi, azt remetének hívták, mert az úgy járt faluról falura, az öreg remete bácsi, arról sokat meséltek, az aztán a hátára vette a keresztet, s elhozta idáig, s ide tette le Remetére. S akkor itt építették ezt a templomot, ami van, s úgy tették oda. (Nyárádremete)

Szent György hőstette

26. S akkor van egy... vót valamikor tó. A Birtalan-tó. Itt egy nagy tó. Sárkán vót benne. Itt túl a hegyen. Van nagy kő, kösziklák. Szent György ott győzte le a sárkányt. (Vármező)

Vallásos átolmlátások*Jézus Krisztus*

27. Leghamarabb úgy láttam a drága édes Krisztus urunkat. Jöttem keresztül a Nyárádon. S közbe a Jézus is jött a Nyárádon. S így fogta a pálcát a kezibe, s az ujjait, hogy tartja. Ez a piros palást, ahogy van a képeken is. A palló közepin találkoztunk. S akkor én megijedtem, s megebredtem. (Vármező)

28. Akkor megint láttam egyszer a Jézust. Akkor vót a Testvérem meghalva, s akkor is jött a Jézus, s int nekem, hogy: gyere! S mondom: menyek. Csak az a baj, hogy megijedek hamar. S megebredek. S az ajtóban aszongya:

– Szoktál imádkozni?

S mondom:

– Igen.

(Vármező)

29. Akkor megint láttam a Szűzanyát. Béjött ide. Én olyan vicces vótam örökkéig. S én mondom itt az asszonyoknak, hogy:

– Szeretném – mondom, az uram meghalt, így gondolkodtam – egy szép embernek a mellyire tenni a fejemet, ott aludjak.

Há megjelent nekem a pap. S aszongya nekem, a nevemen szólít s aszongya:

– Hallom, te akarsz egy szép embernek a mellyire a fejedet.

S hát – aszongya – zárd be az ajtót, hogy beszéljünk!

Hát mikor mentem, hogy zárjam be az ajtót, jött egy másik. Az éppen olyan, mint Teleki esperes. S akkor felébredtem. Eltűntek. Akkor elmenyek ki a konyhához, s a Jézuska ott van a konyhába, s ezen a kicsi ablakon bujik ki. Mondom:

– Mássz fel a hátamra, én béviszlek!

Bé is hoztam ide a Jézuskát, s aszongya nekem, hogy:

– Imádkozni tudom, hogy szoktál.

Mondom:

– Igen.

(Vármező)

Szűz Mária

30. Szapultunk, s reámdólt a káddal a lúg. A kád reámboult. S édesanyám sírt, neki megjelent a Szűzanya. Aszondta:

– Mért sírsz, te asszony?

Aszongya:

– Sírok, most ment férjhez a leányom – asszongya – harmadik hónapja, s né, hogy összeégett.

– Mivel gyógyítja?

S asszongya:

– Az orvos kezeli.

Ez igaz, mint a mai nap. Tudja, mi a kátrány? Az a fekete szurok. Megolvasztotta és azt tette a sebekre ide nekem. S mikor vették le azt a kátránt, húzta le az orvos – mert mind nap jött. S asszongya az édesanyámnak a Szűzanya:

– Ne sírj, tudod, mit tegyél reá: olvaszd meg a gyertyát – mirigygyertyát, azt a rendes gyertyát –, s tégy belé disznózsírt.

S azt olvassa meg, s mártson bele rongyot, azt tegye. S úgy lehúzza a hólyagokat! Mikor már egy hónapja vót, hogy használok, meggyógyultam. (Vármező)

31. Azután láttam megint, hogy megjelent a pápával a Szűzanya, jöttek. De nem szól a Szűzanya, nem szól. S a pápával, evel a pápával mentek. Kék szoknya s piros blúz rajta, mentek. De örökkéig mindenki a fejem símitsa meg. S akkor mentek tovább. Azután visszajött egyedül a Szűzanya tiszta hófehérbe, megint megsímogatta a fejemet, de nem szólt. Nem szólt semmit, csak így elmosolyogta magát, s én ezt láttam. Ezek jeles álmok. (Vármező)

32. Most nemrég, most is láttam a Szűzanyát, megint tiszta fehérbe vót, és úgy megsímogatta a fejemet. Mondom, ilyen jeles álmokat láttam. (Vármező)

Helyi mondák

Bűn és bűnhődés

Büntetés istenkáromlás miatt

33. Ez még erősen rossz, ez az unitárius [az adatközlő szomszédja]. Úgy haragszik reá. Egyszer vót ahol a papok gyülekeznek, ott vót Szeredába, Nyárádszeredába az unitárius pap s a szeredai pap. Aszondta az ember, hogy nem igaz, hogy a Szűzanyától született a Jézus, mer úgy csinálták, nem is vót szűz, mer egy rosszféle fehérlép vót. Amikor ment ki az ajtón, ott abba a helybe elesett. (Vármező)

34. Magyaróról ahogy megy át az út Sóvárád felé. Utászok vótak. És pontosan a selyei búcsú napján meghívták őket Selyébe búcsúünnepre, ebédre, s le vót kaszálna az útnak a két oldala, s kellett takarjanak. S azt mondták, hogy ők nem érkeznék még meghalni se, mert kell takarják a szénát. S jött egy nagyidő, s mind a kettőt egyszerre egy villámcsapás ott megütte. Meghalt mind a kettő. (Deményháza)

Ünneprontók

35. Az is történt itt Szakadátba. Úrnapja vót. S egy hívó dolgozott. S mondták, hogy ne csinálja a szénadolgot. S akkor asszongya az ember:

– Há mi bajotok? – egy csúfosan mondott a Jézusról.

S ahogy fordult meg, hogy bölcsködjön vissza, ahogy fordult, lebükkött, s az abba a helybe meghalt. (Vármező)

36. Itt a faluban is megtörtént egy olyan eset, hogy Szent István napján a mezőn dolgozókat megütött a villám. (Nyárádköszvényes)

A böjt ereje

37. Egy ilyen esetről suttoztak az 1930-as években, amikor az egyik családban sorozatosan pénzt tűnt el. A gyanúba fogott cselédlányt a csendőrök vallatták, bizonyára nem a legtapintatosabb módon. Mivel a lányból beismerő vallomást a csendőrök sem tudtak kicsikarni, a ház asszonya egy bűbájosság hírében álló asszonyhoz fordult, hogy böjtölné ki a világból a tettest. Noha a böjtölést elvállaló asszony figyelmeztette a megrendelőt a veszélyre, hogy a tettes esetleg valamelyik családtag lehet, a megrendelést nem vonták vissza. A bűbájos asszony kilenc egymás után következő kedden kenyéren és vízen böjtölt, szobájába bezárkózva egy fekete tyúkkal, amit szintén éheztetett. A böjt letelével a család egyik nagylegény tagja galopp-tüdőgyulladásban meghalt. (Nyárádremete)

(Dr. BIRTÓK KOVÁCS Ferenc 2003, 159–160.)

38. Elveszett a pénz egy helyt, és mind a szógálóra verték, a szógálot... És ő nem tudta előadni a pénzt, s akkor elment ahhoz a Dongásnéhoz. És böjtöt tartott. Felment a padlásra, s fekete tyúkkal böjtöt tartott. S mikor félig elmondta, azt mondta, odament:

– Ténsasszony – azt mondja –, hagyjunk félbe, mert a családba van!

– Menjen végbe! – azt mondja.

S mikor végbement, a fia meghalt. S a ganéba vót elásva a pénz. Szegény szógálot ütötték a magyar csendőrök. S közbe a fia lopta el. (Nyárádremete)

39. De most már név nélkül mondok el egy esetet. Itt a köszvényesi falunak vót egy pásztorembere, tehénpásztor embere, akitől elloptak két gyönyörű fiatal tehént. S a pásztor nem kapta meg az állatokat. S persze a szerződésbe benne van, hogy a pásztor felel ettől a dátumtól addig, s a pásztor meg kellett fizesse a gazdának a két állatját. Egész nyáron ingyen dolgozott. Állítólag az is elment valahova miséztetni, vagy böjtölt, mert van egy ilyen, hogy böjtölt. Bizonyos napokat felfogad s imádkozik s nem eszik. Akik benne vótak a lopásba, azok már mind elmentek. Egy még van, de annak is sajnos a sorsa. S elég fiatalon elmentek, s elég csúnyán. Ennek faluszerete híre van, s ezt mindenki arra tulajdonítsa, hogy az Isten átka rajtuk van. (Deményháza)

Betyármondák

A jószívű rabló

40. Vót egy híres rabló, emlegette nagyapám, csak nem jut eszembe, hogy hívták. Csak nagyapám oda vót egy kas szénnel. S az a rabló itt a faluban sétált, s amikor hazajött úgy este 10 órakor, elkísérte, hogy hova ment. S az ajtón vót ablak, de nem vót függöny. S még bé is nézett. S ott látta, hogy a nagyapám a pénzt megolvasta s otthagya az asztalon. Vacsoráztak. S lefeküdtek. Két óra múlva meg kellett vóna itatni a lovat, s addig úgy a lámpa lehúzva égett. S gondóta, hogy micsináljon: bemenjen? Megölje őket? Mer hideg vót. Micsináljon? S hát mégis megsajnálta, hogy megölje. Bément, s rögtön nagymamám megébredt, s:

– Ki az?

S hát mondta. Azt mondta:

– Kéne szállás hajnalig.

S aszongya, hogy:

– Vacsorázott?

S ő nem. S megkínálta pálinkával s vacsorával, s ágyat vett, s lefeküdt. S a söprű mellé több pénzt bétett, mint amit kapott nagyapám a kas szénből. Azt mondta, hogy őt korán reggel kísérje ki a faluból. S elkísérte Bekecs felé, egész ki Kicsi-Bekecs útjáig, hogy ment által arra Várad [Sóvárad] felé, Selye s Várad s mit tudom, arrafelé ment. S azt mondta, hogy:

– Nehogy megmondja senkinek, hanem mikor hazamegyen, a seprű mellett amit kap, vegye ki! De tanulja meg, hogy az ajtóját soha záratlan ne hagyja! Mer sohase tudja, hogy éjjel ki menyen be.

Hazament, s mondom, elvötte a seprűt, s több pénzt bétett. Aszondta: ő csak a gazdagokat rabolja ki. Láta, hogy család van, három gyermek, s olyan szépen ott vacsoráznak együtt, sajnálta, hogy kivégezze. Még gyermekkoromban hallottam, hogy édesapám mesélte. (Nyárádköszvényes)

Pusztai

41. Pusztainak a nevét emlegették most a háború után. Ami ott fenn Háromszék s Csík, azon a részen tevékenykedett, de itt nem vót. Hát az a szegén embert emelte s gazdagot nyomta. Például ha rabolt, a gazdag embert kirabolta, s odaadta a szegénnek. Végül osztán innen Vásárhelyről állandóan vitték a milicistákat, borzasztóan kúrtatták mindenfelé, s végül osztán meglőtték egy disznóistállóban. Oda bújt el, s osztán ott lőtték meg. Pusztainak nagy híre vót. (Mikháza)

Vaszi Tamás

42. Az édesapám is jól béhúzta. Hát Szovátán ellopta az erdőkitermelő vállalat lovairól a hámot, szóval két lóról való felszerelés, hám, gyeplő, mindenféle. Első osztályú felszerelés vót. S édesapámmal megegyeztek, ki is fizette, s persze hogy megindult a nyomozás, a körözés. Édesapámnak gőze nem vót persze... Ott elmondott egy mesét neki, hogy hunnan hogy kapta, mit tudom én, s édesapámnak könnyebb vót elhiggye, mint a végire járjon. S hát biza a végire járt a rendőrség, s megkapta a hámot nálunk, s Tamásnak bottal üthette a nyomát, s a pénz elment s a hámot elvitték. Se pénz, se hám nem vót. (Deményháza)

Alagút-mondák

43. Az alagút... oda bújtak el a törökök elől a remetei lakosok. Bélmező várából vót az az alagút. (Nyárádremete)

44. Van a Barátok útja. Ahova kivezetett az az alagút, amit Mikházáról, annak idején, a barátok hogy ott menekültek. S a Döngő-dombnál ott is vót egy kijárat a barátoknak. (Nyárádköszvényes)

45. Én valamikor hallottam alagútról, hogy a mikházi templom alatt vót alagút. Vagy kinn a kicsi kápolna, temetőkápolna alatt? Én nem vagyok biztos és nem akarok mondani butaságot, de én úgy hallottam, hogy a templom alól vót valamikor alagút. De nem tudom, hogy hova. (Deményháza)

46. Azt mondták, hogy Segesvárral összeköttetésbe vót ez a vármezei vár. (Vármező)

Kincsmondák

A tündérek kincse

47. A vár a Csereódalán van, ott laktak a tündérek. Édesanyám azt mondta, hogy egy ember bément oda a várba a tündérekhez. És sok aranyeműt hozott ki. Adtak a tündérek. És nem elégedett meg vele. Bément vissza. Hét évig bécsukódott az ajtó, s mikor kijött, akkora szakállá vót, hogy bokáig ért. Mert nem elégedett meg. (Vármező)

A törökök kincsei

48. Ez az Aranyos-patak... van egy vőgy, ahogy én annak idején hallottam, és vótam is ott, ahova a törökök elásták az aranyat. És mindenki kereste, hogy ott aranyat fog kapni. És azért hívják Aranyos-pataknak. (Nyárádköszvényes)

Szerencsés kincstalálás

49. Hát ilyen mendemonda vót, ennek a Benczének... hát egy nyomorék bácsi vót állítólag, és úgy jött minden semmi nélkül Deményházára. Lent a Nagyberekbe talált egy odvas fűzfára. És akkora oda vót, hogy kivágták a fűzfát, és a töviben megkaptak egy üst pénzt. Igen, ez ténleg igaz vót. És abból leghamarabb a templom részire, a deményházi templom mikor épült 1838-ban, s akkor egy oltárt, a Szent János oltárát abból a pénzből, a legelső kiadását is, a templom részire csináltattott egy oltárt, amibe most is bele van írva: Bencze János és neje, Nagy Anna, 1877. No, osztán azután vett fődeket s épített. Ötven hold földet vett abból a pénzből. (Deményháza)

Hiedelemmondák

Előjelek

A háború előjele

50. Én mikor a '44-es háború kitört. Már márciusba jöttek a hívók. Január 10-én fejjéről... édesanyámék el vótak menve vacsorára, egy komájuk meghívta vacsorára. Farsang vót. S hát egyszer olyan feketeség van ott kelet felől. S úgy döngött! S mondtam, hogy úgy 12 óra után vót. S mondom másnap ott az öregasszonyoknak, aludtak, s édesanyámék még meghallották, hogy dörög. Mondta, hogy:

– Jaj, menjünk haza, mert a leánka fél! A gyermekek otthon vannak.

S másnap mondtuk. S aszondták az öregek:

– Ez nem jót jelent. Háború lesz!

Na de lett is. Lett is osztán már márciusba jöttek a hívók, s osztán... (Nyárádköszvényes)

A balál előjelei

51. Az én uram... én januárban láttam álmomban. Fent vótunk a pajta hián. Az uram fogta a piros tinónak a láncát, s én a szőke tinónak. Egyszer a tinó egyet rugott, s az egész csúrteteje leomlott. Na, én már akkor nem szóltam senkinek semmit. De: ez már nem jót jelent. Ez már nem jót jelent. Aztán meghalt egy fiatal ember, elment virrasztani s én itthon maradtam. A bagoly idejött, s úgy rikótt. Mikor a bagoly úgy rikót, az is halált jelent. Na de el is rikótt, má április 27-én má meg vót halva. (Nyárádköszvényes)

52. Tudom, mikor a szomszéd ember meghött, úgy orgonált a kutyám, hogy azt se tudtam, hogy hova legyek én. S a bagoly is úgy állandóan jött ide, négy-öt nap rikótt, azt se tudta, hogy micsináljon, s a kutya is úgy orgonált. De má tudtam, mert rákos vót, hogy biztos meghal. (Nyárádköszvényes)

Visszajáró halott

53. Azt mondja nekem [az adatközlő édesanyja]:

– Többet ne sírj! Ne sírj, mert nem tudok pihenni! – Aszongya: – Olyan jó dógom van, sehol nem fáj semmi nekem – aszongya –, nézd meg, csak éppen ne sirassál, mert nem tudok pihenni – aszongya –, már derékig vízben vagyok!

Eztet már álmomba mondta. (Vármező)

54. Járt nálunk odahaza az az asszon, csak olyan szegény rendő asszon vót. Azt mondta, hogy éjjel is nem tud nyugunni, úgy nyomja valami, örökké fojtsa meg.

S még szegény édesanyám, vót az a feszület, azt mondta nekem, későn panasolta, hogy a kereszt örökké nála vót s imádkozott. Ide is eljött, soha nem panasolta el nekem az ügyit, csak egész későn. Láttam, hogy akárhova leültessük is éjjel, hogy ha itt talál alunni, csak leülve, másképpen nem, örökké imádkozott. Azt mondta, hogy ő ahogy lefekszik, az ajtón úgy jön be: shh... Úgy suhog, menyen az ágya alá, neki soha nem hagy nyugalmat. Azt mondta édesanyám: mindig jesztegett engemet, de osztán eszembe jutott, hogy imádkoztak, mert mondták ezelőtt, hogy keresztelekten gyermeknek hazajár a lelke, ha nincs megkeresztelve. Azt mondja, egyszer mikor az ágyam alatt hallottam, hogy jó be, hát azt mondtam, hogy:

– No, és megkereszteltek tégedet az Atya, Fiú s Szentlélek nevébe, többet engem ne kísértst!

S osztán soha többet nem kísértette. Sok minden történt ezelőtt. (Nyárádremete)

55. Még azt is elmesélték, hogy itt a két falu között két malom van, még megvannak az épületek most is. S egyik helyen meghalt a tulajdonos, köszvényesi temetőbe temették, mert Köszvényeshez tartozott, és minden este nyomtatórúd tüzes alakba hazajárt. Eztet mesélték, na. Például jött két ember, s az első házhoz befutottak megijedve, s: Úristen! Üdvözlég Mária! Miatyánk! Úristen!... – úgy meg vótak ijedve. S azt is mondják, hogy kimentek mise után a templomból, s imádkoztak a sírjánál, s megszűnt. Ilyen meséket meséltek. Ilyen elbeszélések régebb sok vót. Ezt az elbeszélést hallottam a saját fülemmel én is, ezt a Kóa bá hazajárását. (Mikháza)

A kísértet

56. Hogyha valaki öngyilkos lesz vagy megölik, annak a lelke örökké bódorog. Addig, amíg egy abból a családból, akik vele megtették ezt a rosszat, nem hal meg. Amíg fel nem váltják, bódorog. S amikor meghal, akkor megnyugodik a lelke, s akkor pihen az a halott. (Vármező)

Tündér*A tündérek vára*

57. Tündérvár hol is van itt valahol? Vármezőbe. Azt mondták, ott vótak tündérek. (Nyárádremete)

58. Lókodi Pálnál ahogy kimentünk, hát ott vót egy út, hát vót egy nagy vágány, azt mondták, hogy az a tündérek vára vót. Vótak ezelőtt, azt mondták a régiek, tündér is vót, óriás is. Az óriások is ott laktak s a tündérek is. De én csak magyarul után mondom. Az én időmből az már eltelt. Hanem a helyeket meg lehetett látni, hogy ott valami lakásféle lehetett. Itt vót a remetei határon tündérvár is, óriás, mind ezen a felén vót, ni, Tompa körül. (Nyárádremete)

A deményházi Tündérhíd

59. Ott van a Tündérhíd. Tulajdonképp csak egy ilyen nagyobb földösszehajlás, és ott csináltak a szekereknek egy hidat.

Az olyan régi mese, hogy a tündérek hogy muzsikáltak s mit tudom én, ott azon a helyen. (Deményháza)

A habléányok

60. Hallottam azt is, hogy vótak habléányok. Derekától felfelé lány vót s deréktól alul hal. Ültek ki a partra, s ott énekeltek. Lehet, hogy ez csak mese. (Deményháza)

Ördög*Ördög Jánosné ördögei*

61. Vót itt egy Erdélyi Jánosné nevű asszony, de Ördög Jánosnének nevezték. Édesanyám mondta, hogy:

– Légy szíves, itt a pénz, s menj el Erdélyi Jánosnéhoz s vegyél tojást!

Hát tessék elhinni, hogy én milyen félve mentem, olyan tíz-tizenegy éves leánka lehettem. Milyen félve mentem én oda. Amikor elértem a kapuig, hát én mikor a kaput kinyitottam s bémentem, mindig néztem hátra, mert aszondták, hogy kicsi ördögök vannak ott. S akkor tessék elképzelni, mikor én a kapun bémentem, mindig tekintettem hátra, hogy jaj, Istenem, én most már a kapun belül vagyok, itt ha tényleg kicsi ördög van, innen én most már menekülni se tudok. Na aztán valahogy felmentem – olyan kőlépcső volt a hátulsó szobába –, felmentem. Gondolom, vajon honnan veszi elő ez az asszony a tojást. S akkor vót egy olyan régimódi kanapé. Abba a kanapéba mind ilyesmi vót, élelem. Többek között egy ilyen szalmafonott, úgy mondták, puliszakeverő kalap. Abba vót nagyon-nagyon sok tojás. S mikor felnyitotta azt a kanapé tejet, én becsületszavamat mondom, hogy kicsi ördögököt láttam abba a kanapéba. Mert úgy béképzelttem. Onnan kivette nekem a tizenöt vagy hány tojást. Én kifizettem, én kijöttem, s aszondtam:

– Edősanyám, én többet nem menyek egyszer se oda, mert ott biztos, hogy kicsi ördögfiókák vótak!

Ez velem történt meg. (Nyárádköszvényes)

Az ördögök hintója

62. Vót egy bácsi, aki olyan rémdógokat mondott, úgy félünk... Ezt ő mondta el, mikor égette a szemet a Bekecs megett. S azt mondja, hogy egyszer hallja, hogy olyan nagy csörömpölés, csattogás, zakatolás. Néz, menyen ki: hát azt mondja, ilyen vasszekérrel mentek, nagy cilinderkalapos férfiak vótak, frakk kabátba felöltözve. Odaér az egyik, leszáll a hintórul s azt mondja neki, hogy adjon neki egy pipa tüzet. S hát ő vitt oda egy kicsi paraszt. S:

– Hát az mi neked? Ez egy pipa tűz?

Az nem, semmi! Aztán ő vitt oda egy nagy hasáb paraszt. S:

– Na, ez igen!

S abból osztán amit kapott azér, hogy ő adott neki egy pipa tüzet, ő azér meg vót nagyon ajándékozva, sok ajándékot kapott attól a cilinderkalapos nagy úrtól. (Deményháza)

Az öngyilkos ördögei

63. Itt Vármezőbe is vót egy ilyen ember, Bérci Mihály, ő is akasztotta, kétszer is felhúzta magát. Mindig sikerült, levágták, sok gyermek vót. Egy rosszindulatú ember vót. S mikor levágták, úgy haragutt, úgy káromkodott, hogy ott milyen jó lett volna a dóga. Hogy mennyi ital, étel vót, s muzsikáltak, táncoltak... (Vármező)

A mikházi Halóka

64. A gyermekek akkor is örözték a marhákat, mint annak idején mű is. S abból a nagy venyigéből, mer olyan venyigék vannak, mint a kezem, kötöttek hintát. S ott hintáztak. S ak-

kor játékból kötöttek egyes hintás. S a többiek látták, hogy fut el egy nyúl, sántán. S akkor egyik a másikat:

– Né, a nyúl, né, a nyúl, egy sánta nyúl arra futott!

S futottak a sánta nyúl után, s a gyermek, amelyiknek meg vót kötve a nyaka, mikor mentek vissza, meg vót halva. Osztán azt mondták, hogy hát a sánta nyúl vót az ördög. Mert az hitta a gyermekeket, azért futottak. S azért elnevezték azt a helyet Halóknak. (Mikháza)

A lüderc

65. Ugyancsak az ilyen átváltozott alakba megjelenő akármikre... például édesapám mondott el egy mesét. Még nem egész legény, olyan tizenhét-tizenkilenc éves vót, hát Selyébe nem vót malom. Ide jöttek át a szekérrel, bizon vállon is a gabonát hozták át, hat-hét kilométer, Mikházára, örölni. És a testvéreivel jött által sötétben, hogy járják meg korán, öröljenek s tudják végezni otthon a dolgukat, s még holdvilágos, csillagos ég vót, mikor jöttek el. És ő mondta el, hogy csak lüdercnek tudták megazonosítani. Aszondta édesapám: mint egy nyomtatórúd, olyan hosszú, mint egy nyomtatórúd, egy fényes valami vót. De annyira fényes vót, mint a csillag. S egy olyan hullámzó alakba ment, ahogy jöttek által, innen ment arra, s haladt a szovátai irányba. S ameddig innen feltűnt, és látták a horizonton, ameddig tudták követni, úgy himbálózott. Azt mondták, hogy rossz lélek. (Deményháza)

Boszorkány

A tej elvittele

66. Elmagyarázták ott a szomszédok, hogy ott nem vót abba az időszakba fejős tehen. Mégis örökké vaját csinált. Mások pedig elmentek a vásárba, a barompiacra, és amelyik tehén látta, hogy neki tetszik, mert jó tőggel rendelkezik, sok tej van nála, csak a farán így csinált, ne, meghúzta a kezit, s ment a dógára. Már rea három-négy napra a tehennek teje nem vót. Elvitte a tejet magával. (Deményháza)

67. Két szép tehenünk vót s jó sok tejet adott az egyik. S elmenyünk a mezőre, s egy ember a hátán végighúzza a kezit. S hazamenyünk este, s elmenyek, hogy fejjek: úgy rüg a tehen, hogy még közel se tudok menni. Se nem ad egy szikra tejet se. Azt mondja edősanyám, hogy: na, ez az ember... hallottuk, hogy mit csinál... ez az ember elvette a tehennek a tejit. S kapta magát edősanyám s elment oda, mer komások vótak. S aszongya:

– Komám, micsinált maga, a tehenem egy szikra tejet se ad! – aszongya. – Alig tudtunk marhára vergődni, tudja jól, hogy az uram nincsen itthon!

– Ó, ne búsuljon, komámasszony, menjen haza – azt mondja –, mert ad az tejet!

Hazajött edősanyám, érti, s elmenyen fejni, s a tehen csendes, nem csinál semmit. Csak a zsírját, a tejenek a zsírját nem adta vissza. Nem adott olyan jó tejet, mint azelőtt. Na, ennyit tudok, ami minket ért. (Nyárádköszvényes)

68. Itt János bának, Dörcik Gyuri ahol lakik, Gyuri bátyám, ott vót az a régi ház, régi istálló, s ott hallja, hogy... de értett az az ember is. Az asszony elment, hogy fejje meg a tejet. S a gazda is értett ehhez a kuruzslódologhoz. Éjjel hallja, hogy erőssen döng-döng a pajtában valami. Hát felkél hamar, kapja magát, veszi a vasvillát, amikor béményen, bényit a pajtába, az asszony csitkó képbe szopta a tejet. Igen. Na állj meg, az anyád istenit, mert mingyá! Akkor osztán mikor odahúzódott, akkor látta, hogy átváltozott má osztán fehérréppé. S egyik szemit kiütötte az ember, örök életébe amíg meghalt, a keszkenyőjít örökké arra a szemire húzta előre, hogy ne lássák. (Deményháza)

A kerítés megfejtése

69. Vót olyan, amelyik meg tudta fejni a kerítámaszt. Így a monda szerint. (Deményháza)

70. Megfejték a kerítést. Vót egy öreg nagyanyám, úgy híttuk, nannyo, edősapámnak az első anyósa vót. S elmagyarázta, hogy a tejet elvitték, elvarázsolták. (Nyárádremete)

71. Vót egy asszony, nyugodjék, itt a szomszédomba vót, deményházi, az is úgy hítt az ilyen hülyeségnek. Aszongya, jött haza, Hodosról ment haza, nappal, s egy ember le vót ülve a kert mellé, s fejte, csorgott a száraz deszkából a tej. Há hogy lehet ilyent elhinni, ilyent beszélni? Nem igaz! Én nem hiszek a babonának. (Vármező)

A rontás elbárítása

72. Édesanyám magyarázta, vót itt egy öregasszony. Pont ennek a Juliska nélinek a nagymamája. Azt mondták, hogy el tudja venni a tehennek a tejit. Aztán mondtá édesanyám, hogy elment a tej, nem vót teje a tehennek. S akkor hívták ezt az öregasszonyt, s az a tekenőbe – ilyen kicsi fatekenőbe – nem tudom, miker rakott belé, kerülgette a tekenőt, valamiket mormolt magába, s a tej visszajött. (Vármező)

73. Például régebb ezeknek a csinálmányoknak mekko-ra... s valami vót is benne. Ami máma már nincs. Há például édesanyám azt mesélte el, hogy nagyapám vett egy tehenet. Odament egy másik ember, megsimogatta, s elvitte a tejit. Ez osztán valóság lett vóna? De eztet beszéltek. S akkor elment nagyanyám Magyarósra, ott vót egy ember, aki az ilyesmit... S ahogy jöttek Selye felől, megálltak a szekérrel, s az ember vágatott egy jó palcát nagyapámmal, s hazajöttek, s nagyapámot béküldte az előljáróba, úgy híttuk az istállóban, ahol enni adnak a marhának. S azt mondta:

– Na, üsse a fejit!

A tehen tartotta a fejit, s nagyapám ütötte. Édesanyám mesélte. És egy embernek rea – az utcán meglátták – bé vót kötözve a feje. Osztán ez valóság, nem valóság? (Mikháza)

74. Például vótak ezek a kuruzsmányosok, hogy ilyen öntést csináltak. Három szem fuszulyka, törökbúza, tudom is én, mi, de általában fuszulykát tettek. Olyan helyre tették bé, csináltak ezt az öntést, ahol útkeresztződés van. Például itt, ahol tér el Mikházára, Búzaháza felé, van a mezőre egy út, tehát keresztet alkot így ni. S ide szokták csinálni. Beléleptem én is egyszer. Hát nem tött belé ejsze, hogy beléleptem egy jó óra, mind ekkora fehér hólyagok lettek a testemre. De aztán az egész testemet ellepte. Megyek haza – de aztán viszkett, fáj. Megyek haza, mutatom édesanyámnak, hogy ne, mi történt. S azt mondja:

– Nincs semmi!

A szomszédba, kívül a dombba ott lakott a Jánosi Menyhártnak a nagyanyja. Elviszen édesanyám oda az asszonhoz. Na azt mondja:

– Mindjárt elintézem.

Nem tudom, honnan s honnan nem került elé keresetlen szalonabőr, szüretlen tej. Megmosott a szüretlen tejjel, s a szalonabőrrel így visszafelé ni, így megdörzsölte az egész testemet, felment a háznak, a szobának az egyik sarkába, ott valami imádságot, mit, nem lehetett érteni, magába dűnnyögött, s nem tött belé ejsze egy jó másfél óra, úgy odalettek a hólyagok a testemről, mintha ott se lettek vóna. Azt mondta, hogy ha nem mentem vóna oda, édesanyám nem vitt vóna oda, belehaltam vóna. Halálra vót csinálva. (Deményháza)

A forgószélbe dobott szekerce

75. Úgy történt az eset, hogy egy bácsi elment, hogy fenje meg a szekercéjét, és hatalmas nagy forgószél keletkezett. Aztán hogy igaz vót vagy nem vót igaz, tudja a csoda, csak így magyarázták. Ját kapta magát, s az ember belévágta a forgószélbe a szekercét. Úgy eltűnt a szekerce, hogy kereste, nem kapta meg sehol. Elment a forgószél, elvitte a szekercét. Hát rea egy esztendőre vagy tudom is én, mennyi időre Etéden vót egy ilyen nagy kirakodóvásár. Etédre elment az ember a vásárba. S már a vásár megtörtént nem tudom, milyen napon, s egy nappal hamarabb érkeztek oda estére. Ez az ember, akinek a szekercéje eltűnt, három vagy négy barátjával mentek, s békéreztek egy házhoz. Hogy háljanak meg. Másnap legyenek a vásárba, tudjanak részt venni. Ahogy benyitottak, hát egy öregasszony az ágyban feküdt. S mondták, hogy mért mentek, hogy tudna-e szállást adni az asszony. Azt mondta, hogy:

– Ennek a háromnak adok, de ennek nem adok. – Megmutatta: – Nézd meg – azt mondja –, emlékszel, mikor fentted a szekercét s a forgószélbe belévágtad a szekercét? Há nézd meg, itt van a faromba, hun van a hely, né! – azt mondja. – Belévágtad az én faromba. Te mehetsz, amerre akarsz, de annak a háromnak szállást adok!

Na, hát az boszorkányforma lehetett. (Deményháza)

A boszorkány által hozott szilvaág

76. Nem tudom, hogy ki vót, egy ember, hogy azt mondta: – Na nézzétek meg, hogy én mit tudok! Hogy én – nem tudom, milyen országból – hozok szilvafát, olyant, hogy még a szilva az ágon lesz!

Azt mondta nagyapám, hogy ott ültek mint legények a leányos háznál, de tiszta igaz vót, hogy aztat meg tudta csinálni, hogy neki azt a gyümölcsfát gyümölcsöstül elhozták. Hát az ördöngös dolog lehetett! (Nyáráderemete)

A nyárádköszvényesi csontkovács

77. Hát itt a faluba is vót, úgy hitták, Kibédi Albert bá. Az is így, ha kicsikkant valakinek keze-lába, az is így helyre tudta tenni. (Nyárádköszvényes)

Jövendölések

78. Hát azt én még nagymamámtól [hallottam] – csak már mikor meghalt... S akkor is örökké jósoltak. S aszondta, hogy lesz egy olyan nagy háború, Erdély vész el legkésőbbben, de legszörnyűbben, de Cserepeskő hátánál megmaradnak. Hogy mi vagyunk Cserepeskő hátánál vagy túlfelől, azt már nem tudom, mert én is kicsi leánka vótam, mikor nagymamám mesélte. (Nyárádköszvényes)

79. Cserepeskő háta mögött, azt mondták, hogy aki oda fog menekülni, ott megmarad. (Nyárádköszvényes)

A házikigyó

80. Gyermekek vótunk, mindig tehenünk vót. Édesanyám mindig haragutt, hogy ettünk tejet reggel, hagyjuk meg a felfőtt tejet, egyék meg este a puliszkával. S hát mindegyre elfogy a tej a lábosból – egy nagy háromliteres lábos, mert heten vótunk –, elfogy a lábosból a tej. Édesanyám hol egyiknek lefogta a fülit – megint megitta. S egyszer megyek be a kamarába, s mentem bé: úgy húz, úgy húz. Szívta a tejet. S intek édesanyámnak: hamar jöjjön bé! S a kígyó! (Vármező)

*Történetek a medvéről**Találkozás a medvével*

81. Ugyancsak Selyéből jött le itt a mikházi erdőbe gombászni egy bácsi, s persze a gombát figyelte, s nem hogy gödör, s mit tudom én, Valahogy egy olyan helyet persze a medve kiválasztott magának, ahová ő bé volt kölykeze, vagy mit tudom, hogy oda belézuhan. Kürtős Domokos. Annak is a kezét szaggatta meg. Itt osztán vótak valami szondások az erdőn, s azok észrevették, hogy ordibál, ott jártak autókkal, s azok osztán szedték fel, s a mikházi orvos hívta a mentőt s talán elsősegélyt adott. Megmentették, de elég csúnyán elbánt vele. (Deményháza)

82. Hanem egy embert Jobbágytelkin. Az is kiment korán reggel a kertbe szedni a szilvát. Azt osztán megmarkolta úgy a medve, hogy többet nem lett ember belőle. (Vármező)

83. S itt ni, Szakadátba. Ott is a medve a szivit megette az embernek, s a többi részit otthagya. Egész cafatokba tépte. Jaj, annyi a medve, több, mint a nyúl! (Vármező)

A medve hálája

84. Utána aztán ezek elmentek, egyszer megint hallja, hogy nagy zaj van. Há menyen ki, hogy nézze meg, hogy mi történt: há sántikál egy nagy medve. Nézi, hogy mi van, szegénynek mi baja van, hogy úgy sántít, három lába van. Hát belément a tövis a talpába a medvének. S kivette ő a töviset, s hálából vitt neki báránt a medve. Abból kapott rea juhokra, s akkor is, mikor ezt elmesélte [egy néhai mesemondó a Bekecsen], mind abból a fajta juhból volt. (Deményháza)

Egy hazugságmese

85. Az az én dédnagyapám vót [a mesemondó]. El vót menve katonának. Boszniában letelepedtek, egy diófának egy ága alá egy ezred katonaság leült. Akkora diófa vót. S akkora puliszkát főztek, mikor megkeverték, felállt a tetejire: Selyéből a Bekecs tetején ment a szekér, s megismerte az ökröket, hogy fia, anyja megy az ökrökkel. (Deményháza)

Magyar Zoltán – MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, Pf. 29., H-1250; magyarz@etnologia.mta.hu

A folklórszövegek gyűjtési helyei

Deményháza (Dămienii): 6, 7, 8, 9, 11, 12, 15, 16, 19, 21, 34, 39, 42, 45, 49, 59, 60, 62, 65, 66, 68, 69, 74, 75, 81, 84, 85.

Mikháza (Călugărenii): 41, 55, 64, 73.

Nyárádköszvényes (Mătrici): 4, 5, 10, 20, 36, 40, 44, 48, 50, 51, 52, 61, 67, 77, 78, 79.

Nyáráderemete (Eremitu): 1, 3, 14, 17, 18, 23, 25, 37, 38, 43, 54, 57, 58, 70, 76.

Vármező (Buciumii): 2, 13, 22, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 46, 47, 53, 56, 63, 71, 72, 80, 82, 83.

Adatközlők

Balló Lázár (Mikháza, 1917)
 Bartus Erzsébet (Nyárádköszvényes, 1928)
 Birtok Kovács Ferenc (Nyárádremete, 1919)
 Cseresnyés Erzsébet (Nyárádköszvényes, 1928)
 Fogarasi Katalin (Nyárádremete, 1929)
 Kibédi József (Nyárádremete, 1922)
 Kilyén Dávid (Deményháza, 1939)
 László Apollónia (Nyárádremete, 1907)
 Osváth Lídia (Deményháza, 1941 Nyárádselye)
 Pataki Julianna (Vármező, 1916)
 Salat Géza (Mikháza, 1929)
 Szántó Apollónia (Nyárádremete, 1933)
 Székely Gizella (Vármező, 1931)
 Tóth Zoltán (Nyárádköszvényes, 1958)

Irodalom

BIRTÓK KOVÁCS Ferenc, dr.

2003 *Nyárádmente monográfiája*, Státus Kiadó, Csíkszereda, 159–160.

KÓKA Rozália

2006 *Bétejesítem Isten akaratját... A lézpedi szent leány látomásai*, (Közreadja Kóka Rozália, Pozsony Ferenc és Pócs Éva tanulmányaival), Pécsi Tudományegyetem – L'Harmattan Kiadó, Pécs–Budapest.

MAGYAR Zoltán

2003 A csángók mondavilága. Gyimesi csángó népmondák, *Magyar Népköltészet Tára*, III, Balassi Kiadó, Budapest.

2004 Kalotaszegi népmondák, *Magyar Népköltészet Tára*, V, Balassi Kiadó, Budapest.

2005 *Népmondák a Kis-Küküllő mentén*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

2006 *Népmondák a Bekecsalján*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

2007 A Szilágyság mondahagyománya, *Magyar Népköltészet Tára*, VII, Balassi Kiadó, Budapest.

2008 Népmondák Erdély szívében. Alsó-Fehér megye mondahagyománya, *Magyar Népköltészet Tára*, VIII, Balassi Kiadó, Budapest.

2009a Csinódi népköltészet. Az Úz-völgyi csángók folklórhagyománya, *Magyar Népköltészet Tára*, IX, Balassi Kiadó, Budapest.

2009b *Hunyad megyei népmondák*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

ORBÁN Balázs

1868–1873 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népművei szempontból*, I–VI, Pest–Budapest.

RÁDULY János

1997 *Vetettem gyöngyöt. Népköltészeti tanulmányok*, Erdélyi Gondolat Kiadó, Székelyudvarhely.

2005 *A henczegő völgyén. Népi tréfák, mondák, anekdoták*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

VESZÉLY Károly

1868 *A baróti plébánia*, Brassó.

Legende folclorice din bazinul superior al Nirajului

(Rezumat)

Cele mai importante tradiții legendare ale Ținutului Secuiesc au fost prezentate de mai mulți autori. Totuși, abundența elementelor de legende fragmentare sau mai coerente surprinde și azi cercetătorul. Studiul prezintă 85 de texte folclorice prin care parcurge tradițiile legendare ale populației multiconfesionale din Valea Nirajului. Autorul s-a concentrat în primul rând asupra legendelor istorice, dar a publicat și diferitele legende despre comori și credințele regiunii.

Popular legends from the Upper Nyárad River

(Abstract)

The major significant legendary traditions of Székelyföld have been already presented by many authors. Nevertheless, the abundance of fragments or detailed legendary elements surprises the researcher even today. This paper presents 85 folk stories, through which it surveys the legendary traditions of the multi-denominational population of the Nyárad (Niraj) Valley. The author concentrated especially on historical legends but he also published different treasure legends, myths and belief texts of the region.